

ردپای انگلیسی‌ها در غارت بانک‌های ایرانی

● می‌توان صنعت بانکداری را یکی از پیشگامان الگوهای وارداتی توسعه به اقتصاد ایران دانست که توسط اتباع اروپایی بخصوص انگلیسی‌ها با دادن رشوه‌های قابل توجه به شاهان و رجال درجه اول و پایین‌تر آن زمان ایران، وارد کشور شد و امتیاز این پدیده ناشناخته، به ثمن بخش به خارجی‌ان و اگذار می‌شد

گزارش

در شماره امروز «ایران اقتصادی»، بخش‌های دیگری از کتاب تاریخ بانکداری اسلامی در ایران را بررسی خواهیم کرد. طی شماره روز گذشته که انتشار بخش نخست از این کتاب را آغاز کردیم، عنوان شد که کتاب به نحوه شکل‌گیری بانک‌ها در جهان و ایران می‌پردازد. در این شماره، نحوه حضور اروپایی‌ها در ایران و همچنین انگلیسی‌ها برای ایجاد بانکداری در ایران و امتیازات ویژه‌ای که بابت این اقدام دریافت کرده‌اند، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

اول برای تأمین منافع خود بنا نهادند، بنابراین آنها اصلاً در این فکر نبودند که برای کشورهای اسلامی یک سیستم بانکداری بدون بهره ایجاد کنند. عکس‌العمل‌های دنیای اسلام به ورود این سیستم بانکداری متفاوت بود. اکثر علما، مسلمین را از معامله با این بانک‌ها نهی می‌کردند زیرا معتقد بودند سیستم بهره مورد استفاده در آنها ریاست. در حالی که شماری از علما بهره ساده در حدود ۴ تا ۵ درصد و نه بهره مرکب را توجیه می‌کردند. عده‌ای نیز استقراض از بانک را برای تولید و نه مصرف جایز می‌شمردند. عده‌ای با اینکه بهره ساده و مرکب را حرام می‌دانستند، اما در شرایط اضطرار بهره ساده را جایز می‌شمردند. بعضی دیگر از علما مسلمان، مردم را از معامله با بانک‌ها برحذر می‌داشتند چون معتقد بودند این مؤسسات بیگانه بوده و با نیروهای استعمارگر برای غارت اقتصادی و انتقال منافع اقتصادی کشورهای اسلامی به خارج ایجاد شده‌اند. واقعیت‌های تاریخی نه تنها در کشورهای اسلامی، بلکه در همه کشورهای در حال توسعه بیانگر آن است که مؤسسات بانکی در دوران استعمار اساساً برای خدمت به سرمایه‌گذاران خارجی و تأمین و گسترش منافع اقتصادی آنها شکل گرفتند؛ بویژه در زمینه محصولات برتر و فعالیت‌های مربوط به صادرات و واردات، اما بانک‌های واردشده به دنیای اسلام

در خلال قرن نوزدهم و نیمه اول قرن بیستم، اکثر کشورهای اسلامی در معرض استعمار غربی قرار گرفتند و در طول دوران استعمار، قوانین قدرت‌های استعماری جای خود را در این کشورها باز کرد و به دنبال آن فرهنگ مؤسسات غربی به دنیای اسلام راه یافت. در چنین فضای تاریخی، مؤسسات بانکی غربی به دنیای اسلام راه یافتند. ضرورت بهره‌گیری از ملت‌های مستعمره اقتضا می‌کرد در این کشورها سرمایه‌گذاری‌هایی صورت گیرد که فعالیت‌هایشان در زمینه دریافت و پرداخت سرمایه و همچنین دریافت بابت صادرات و پرداخت بابت واردات نسبت به موارد دیگر متمایز باشد. طبیعتاً همه این امور از طریق شبکه بانکداری بین‌المللی امکانپذیر بود، به همین خاطر در این کشورها، بانک‌های داخلی به صورت شعبه‌هایی از بانک‌های کشورهای مادر (استعمارگر) تأسیس شد و بدین ترتیب اقتصاد کشورهای مستعمره به اقتصاد کشورهای استعمارگر تبدیل و با بقیه جهان ارتباط پیدا کرد. در چنین شرایطی جای تعجب نبود که شعبه‌های بانک‌های تأسیس شده در کشورهای اسلامی همانند بانک‌های کشورهای مادر با سیستم بهره فعالیت کنند؛ آنچه رخ داد کاملاً منطقی و مورد انتظار بود. کشورهای معتقد به سیستم بهره و ابزارهای بانکداری مرتبط با آن، این بانک‌ها را در درجه

واقعیت‌های تاریخی
نه تنها در کشورهای
اسلامی بلکه در همه
کشورهای در حال
توسعه بیانگر آن است
که مؤسسات بانکی
در دوران استعمار
اساساً برای خدمت به
سرمایه‌گذاران خارجی
و تأمین و گسترش
منافع اقتصادی آنها
شکل گرفتند؛ بویژه
در زمینه محصولات
برتر و فعالیت‌های
مربوط به صادرات و
واردات

دست‌درازی اروپایی‌ها به بازار بکر و دست‌نخورده ایران

برش

بیش از ۱۲۰ سال از عمر بانک و بانکداری در ایران می‌گذرد که در مقایسه با بسیاری از مشاغل و صنایع وارداتی، سابقه قابل توجهی محسوب می‌شود. در واقع می‌توان صنعت بانکداری را یکی از پیشگامان الگوهای وارداتی توسعه به اقتصاد ایران دانست که توسط اتباع اروپایی بخصوص انگلیسی‌ها که خواهان استفاده از بازار بکر و دست‌نخورده ایران، بدون انجام سرمایه‌گذاری مستقیم و کلان و با کمترین ریسک ممکن بودند، با دادن برخی رشوه‌های قابل توجه به شاهان و رجال درجه اول و پایین‌تر آن زمان ایران، وارد کشور شد و امتیاز این پدیده ناشناخته در آن زمان که می‌نوانست نقش اساسی در تمام شئون اقتصاد ایفا کند، به ثمن بخش به خارجی‌ان و اگذار می‌شد. جالب‌تر اینکه در بسیاری از موارد، امتیاز تأسیس بانک با واگذاری امتیاز معادن یا امتیاز انحصاری واردات و صادرات برخی کالاها مهم و مورد نیاز مردم همراه بود. بدیهی است بانک‌هایی که با این شرایط در ایران تأسیس شده بودند، عملیات خود را کاملاً براساس الگوهای بانکداری ربوی که با محوریت بهره فعالیت می‌کردند، تنظیم کنند. در واقع نه تنها جای تعجب نبود که شعبه‌های بانک‌های تأسیس شده در همه کشورهای اسلامی همانند بانک‌های کشورهای مادر با سیستم بهره فعالیت کنند، بلکه روند منطقی و مورد انتظار نیز همین بود.

امتیاز معادن یا امتیاز انحصاری واردات و صادرات برخی کالاها مهم و مورد نیاز مردم همراه بود. بدیهی است بانک‌هایی که با این شرایط در ایران تأسیس شده بودند، عملیات خود را کاملاً براساس الگوهای بانکداری ربوی که با محوریت بهره فعالیت می‌کردند، تنظیم کنند. در واقع نه تنها جای تعجب نبود که شعبه‌های بانک‌های تأسیس شده در همه کشورهای اسلامی همانند بانک‌های کشورهای مادر با سیستم بهره فعالیت کنند، بلکه روند منطقی و مورد انتظار نیز همین بود. کشورهای معتقد به سیستم بهره و ابزارهای بانکداری مرتبط با آن، این بانک‌ها را در درجه اول برای تأمین منافع خود بنا نهاده بودند؛ بنابراین اصلاً در این فکر نبودند که برای کشورهای اسلامی همچون ایران، یک سیستم بانکداری بدون بهره ایجاد کنند. دوگانگی موجود میان خواسته‌های مردم و نوع عملیات

به سرمایه‌گذاری دست می‌زدند. شاید بتوان تأسیس چنین صندوق‌هایی را نشانه ضرورت وجود بانک در اقتصاد پیچیده امروزی دانست و اینکه بدون بانک عملاً هیچ‌گونه فعالیت اقتصادی قابل توجهی امکانپذیر نیست. اگرچه نمی‌توان تاریخ مشخصی برای سنت حسنه قرض بدون بهره و رعایت اصول شرعی در سیستم غیررسمی بانکی ایران تعیین کرد، اما به گفته برخی از محققان، شاید تأسیس صندوق سرمایه‌گذاری «اثنا عشر» در سال ۱۳۱۷ هجری شمسی نخستین حرکت در این زمینه باشد. این صندوق به همت برخی از متدینین و براساس طرح مرحوم آیت‌الله شاه‌آبادی تشکیل شد و با دریافت سپرده‌های مشارکتی و تخصیص آن به سرمایه‌گذاری به این شرط که بتواند بخشی از ذخیره اضافی آن را در شرایط اضطراری به طور موقت در اختیار گیرندگان واقعی قرض‌الحسنه قرار دهد، شکل گرفت. بر این اساس، سود خالص حاصل از سرمایه‌گذاری این صندوق به نسبت سهم هر یک از اعضا توزیع می‌شد و در عین حال اعضا به نسبت سهم خود در پاداش معنوی قرض‌الحسنه اعطاشده مشارکت داشتند. به تدریج سایر نهادهای مذهبی نیز صندوق‌هایی تأسیس کردند و این امر در نهایت منجر به تشکیل فراگیر صندوق‌های قرض‌الحسنه شد. شاید بتوان گفت که ایجاد نخستین صندوق قرض‌الحسنه در ایران به سال ۱۳۴۲ شمسی بازمی‌گردد که عده‌ای از متمولان مسلمان با انتقاد از وضع موجود، مؤسسه اقتصادی اسلامی به نام «صندوق قرض‌الحسنه جاوید» را در تهران تأسیس کردند. نباید فراموش کرد که این سال، سال اوج مبارزات مردم به رهبری